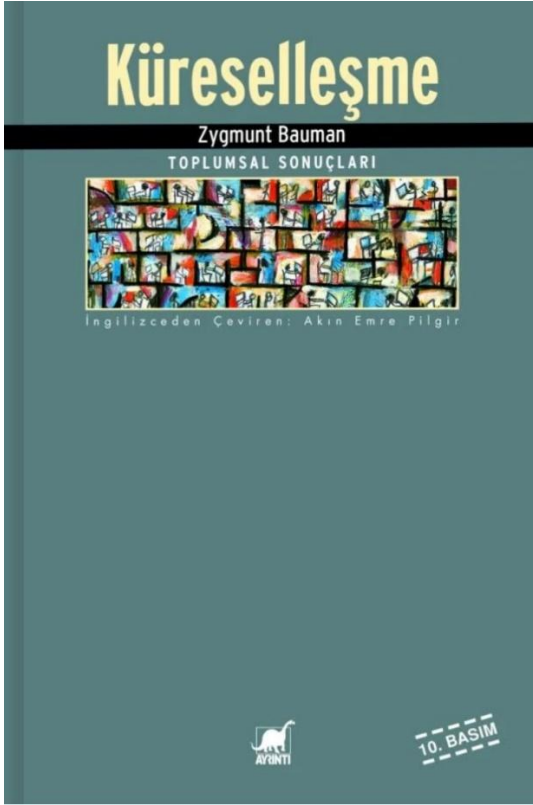

Kitap İncelemesi: Küreselleşme - Toplumsal Sonuçları

Book Review: Globalization - The Human Consequences

Duygu KARAKAŞ AYDIN

Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, ORCID: 0000-0002-5652-3260, e-posta: duygukarakas9238@gmail.com

Zygmunt BAUMAN

Küreselleşme - Toplumsal Sonuçları, 11. Basım

Çev. Akın Emre PİLGİR

Ayrıntı Yayınları, 2021 (Orijinal basım 1998)

169 sayfa.

ISSN: 9789-7553-925-47

Makale Türü / Article Type Kitap İncelemesi / Book Review	Başvuru Tarihi / Submitted 04.10.2024	Kabul Tarihi / Accepted 18.03.2025
Bu makaleye atıf için / To cite this article Karakas Aydın, D. (2025). Kitap İncelemesi: Küreselleşme - Toplumsal Sonuçları. <i>Bölgesel Araştırmalar Dergisi</i> , 9(1), 110-114.		

Küreselleşme, gündelik yaşamın zaman ve mekân algısından, üretim ve tüketim nesnelerine kadar neredeyse hayatın her alanında bireysel ve toplumsal değişim-dönüşüme neden olan ve bilim insanları tarafından defaatle tanımlanan popüler bir kavramdır. Yakın dönemin önemli düşünürlerinden biri olan Zygmunt Bauman, küreselleşme kavramını farklı bir tanımla açıklama çabasına girmemiştir. Ona göre herkes küreselleşen dünyanın içerisinde, bu sürecin bir parçası olmaya mahkûmdur. İşte bu noktada küreselleşme fenomeninin görünen yüzünün arkasında var olan toplumsal referanslarla ilgili sorular sormak ve bunun neden olduğu toplumsal sonuçları açıklamak önem arz etmektedir. Bauman bu eserinde küreselleşmenin yerelleşmeye karşı açtığı savaşı, yerküreyi tek tip dünya düzeni kurma çabası adı altında daha da böldüğünü dikkatli bir şekilde ele almıştır. Hareket ve değişimin karşısında edilgen konumda olduğumuzu, merkezsiz bırakılan bireylerin farklı kutuplarda olmalarına rağmen birbirlerini nasıl etkiledikleri gibi başlıklarla ilgili pek çok sorular sormuş ve cevaplar aramıştır. Modern savaşların ve global gözetim mekanizmalarının Panoptikon'u geride bırakan yanlarının fark edilmeyen boyutları, tıpkı devlet yönetimlerinin uğradığı yönlendirilme etkisi gibi küresel sis içerisinde kalmış diğer bazı konular da yazarın açıklamaya çalıştığı diğer meselelerdir. Yazarın amacı sorduğu sorulara yanıtlar aramaktan çok dünyanın içinde bulunduğu bu duruma yeni sorular sormaktır. Zira sessiz kalmak veya önemsiz sorularla gündemin yanlış yönlendirilmesine neden olmak da en az soru sormamak kadar tehlikeli bir durumdur.

“Tüketim toplumundaki tüketiciler için hareket halinde olmak, aramak, arayışta olmak, aradığını bulamamak veya daha kesin bir ifadeyle onu henüz bulamamak rahatsızlık kaynağı değil, eksiksiz bir mutluluğun vaadidir ve belki mutluluğun kendisidir. Onlarınki varmayı lanete dönüştüren umutlu bir yolculuk türüdür”(s. 104).

Modern öncesi dönemlerde mekân ve zaman algısı, modern dönemden farklı bir şekilde durağan bir şekilde ele alınmaktadır. Modern zamanlara gelindiğinde ise artık mekânın ve zamanın akışkanlaşan yapısı hayatın birçok alanında farklı tecrübeler ve pratiklere sebebiyet vermiştir. Bauman, eserinin ilk bölümünde mülk sahiplerinin mekân algılarının değiştiğinden bahsetmektedir. Söz sahibi olanın yerel olana karşı küresel olanı tercih etmesiyle beraber artık mekânda bulunmanın zaruri boyutları ortadan kalkmıştır. Şöyle ki, endüstri liderleri artık dünyanın herhangi bir yerinden hissedar olarak söz hakkına sahip oldukları mülklerini, angarya kısımların hiçbirisiyle ilgilenmeden idare etmektedirler. Yeni hareketlilik içerisinde işleyen bu küresel çark, kapitalist sistemin dev simsarlarına hareket özgürlüğü kazandırmıştır. Zira artık küreselleşen dünya düzeninde kültürel, toplumsal, mekânsal ve zamansal sınırlardan bahsetmek oldukça zordur. Sınıflar arası yaşanan gündelik hayatı farklılaştırma çabasında da bu sınırların değiştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Örneğin, söz sahibi elitler, hiçbir mesafenin kendileri için bir anlam ifade etmediğini gösterebilmek umuduyla alt kesimden olan halk ile arasına aşılabilir sınırlar çizmişlerdir. Yarattıkları üst kültür ve yaşam biçimiyle de seçkinlerin dünyasının mekânlarını ayırıştırma çabasına girmişlerdir. Ancak enformasyon çağının bu sınırları önemsizleştiren iletişim ağları sayesinde artık herkes her yerde iç içe geçmiş kozmopolit bir kültürün karmaşası içerisinde var olmaya çalışmaktadır. Bu sınırsızlık ise beraberinde belirginlik ve belirsizlik dikotomisini getirmiştir. Modern birey bir yandan toplumsal yaşamının içerisinde belirgin olan alanında kendisini güvende hissetmek isterken diğer taraftan yaşadığı çevreyle olan bağlarının azalması neticesinde tedirginlik ve korku içerisinde.

Sadece mekânsal kopuşun fiziki bedenle olmadığını ileri süren Bauman'a göre bilginin hareketliliğinin küresel boyutta çok daha kolay bir şekilde olduğunu ileri sürmektedir. İnsanlar her türlü bilgiyi ucuz iletişim yolları sayesinde yerellikten sıyrılıp küresel boyutta bir hareketlilik içerisinde elde edebilmektedirler. Hızla elde edilen bilgiler, haberler, olaylar ise aynı hızda modern zihinlerin belleğinden çıkıp gitmektedir. Böylece hız ve haz çağının bu baş döndürücü iletişim teknolojileri sayesinde mekânsız ve hareketli bilgiye ulaşabilmek, küreselleşmenin en bariz sonuçlarından bir tanesi olarak değerlendirilmektedir. Bauman'ın burada değindiği diğer önemli bir nokta ise mesafeleri yok eden teknolojik imkânların, olumlu yanlarının yanında olumsuz taraflarının inkâr edilemeyecek kadar ciddi sonuçları olduğudur. Öncelikle yerelliği değersizleştiren mekânsızlık durumu ve hız teknolojileri, kişilerin kimliklerinden gündelik alışkanlıklarına kadar her şeylerini etkileyen bir süreçtir. Mesafelerin varlığı kimilerine göre engeldir ve mesafesizlik hareket özgürlüğünü beraberinde getirir. Ancak kimilerine göre de ayak bastığı yerel zeminin verdiği güvendir. İktidarı ellerinde tutanlar ise bu mesafesizlik özgürlüğünün tadını tamamen yerellikten sıyrılıp, halktan soyutlanarak çıkarmaktadırlar. Onların kendilerine inşa ettikleri dünyada teknoloji yoluyla kendilerini ayakta tutma yolu olarak belirledikleri siber-alanın vermiş olduğu fiziksel ayrışma sayesinde iktidarlara yerellikten yalıtılmış ve sorgulanamaz otorite sahibi olmuşlardır. Kendilerinin dışında kalanlar diğer bir ifadeyle kendilerinden olmayanlar, onların güvenlik alanlarını ihlal etmeden kent merkezlerinde kendilerince haklarını arayan ancak bir sonuç elde edemedikleri oyunlarını oynama hakkına sahiptirler. Sonuç olarak gettolaşmış yaşam alanlarının içerisine hapsedilenler alışveriş merkezlerinde tüketimin tam merkezinde kendilerine ve düşünmeye vakit kalmayacak şekilde yaşamaya mahkûmdurlar.

Toplumsal mekân kavramının modern dönemde fiziki ölçümlerle açıklanması pek mümkün gözükmemektedir. İnsanlar yakın bir zamana kadar bedenleriyle ölçme işlemi yapmışlardır. Parmak, ayak, avuç, dirsek ölçüleri bunlardan bazılarıdır. Bunun sonucunda ise kişiden kişiye değişen ölçümlerle farklı sonuçlar elde etmişlerdir. Nihayetinde herkesin beden ölçüsü farklıdır. Bauman, eserinin ikinci bölümünde eleştiri getireceği meseleye önce nesnel olarak mesafe veya başka bir şeyin ölçümünün imkânsızlığından bahsederek giriş yapmıştır. Yazara göre bu farklılıklara rağmen iktidarlara herkesten aynı vergiyi almaktadırlar. Farklı kazançların hepsinden tek çeşit harç veya vergi almak da son derece dengesiz bir ölçümün sonucudur. Bunun meşruluğunu da bağlayıcı ölçütler kullanarak gerçekleştirmektedirler. Zira bu vergilendirme sistemi pre-modern devletlerin kendilerine gelir elde etme yöntemlerinden bir tanesidir (s. 43). Bu sayede devlet, yetkilerini kullanarak mekânların şeffaflaşp, gözetime ve müdahaleye açık bir konuma getirilmesini sağlamıştır. Bauman'a göre buradaki esas mesele, haritacılık savaşlarıdır. Haritalarda eskiden toprakların kaydı tutulur ve devletlerin fiziki biçimlerini yansıtır. Pre-modern zamana gelindiğinde ise Panoptikon'un tasarımı olduğu gibi gözetilenler ve gözetilenlerin aynı mekânda farklı konumlarda tasarlandığı mekân savaşlarının şeffaf haritaları oluşturulmaya başlandı. Bu şekilde mekânlar haritalanıp iktidarlara çıkarlarına göre düzenlenirken haritalar mekânsızlaştırılıp toplumu mekânsal olarak ayrıştırmaya yarayan birer araç haline geldiler. Bunun sonucunda da kentlerde mekânların şeffaflaştırılıp daha güvenli haline getirilmesi planlamacılar tarafından modern mimari adı altına tasarlanmaktadır. Ancak bu üstün koruma sağlanan mekânlar insanlarda

güven yerine daha da endişe yaratmaktadır. Çağdaş korkuların bir sebebi kentin içinde güvenlik duvarlarının arkasında komşularından yalıtılmış ve mesafeli duruşun bir sonucudur. Zira megapolislerde birliktelik yerine kaçınma ve ayrılma üzerine inşa edilmiş insani ilişkiler her ne kadar seçilmiş mahallelerde yaşama imkânı sunuyor olsa da kentli korkuların önüne geçmeyi sağlayamamıştır.

Ulus-devletler, de tıpkı bireyler gibi mekânların ve zamanın hızla akışkanlaşmasından paylarını almaktadırlar. Eskiden olduğu gibi pre-modern dönemde de her şeyi kontrol altında tutmaya çalışmanın beyhude bir uğraş olduğunun farkındadırlar. Zira artık ekonominin yönlendirilmesi ihtiyaç temelli değildir. Yapay ihtiyaçların daha fazla kâr amacıyla yaratıldığı piyasada ulus-devletler sönümlenme süreciyle karşı karşıya kalmışlardır (Bauman, 2021, s. 74). Bauman, bu konunun detaylarını üçüncü bölümde ele aldığı değişen dünyanın yeni düzensizliği çerçevesinde ele almıştır. Ona göre artık kimse dünyanın bu gidişatında kontrol sahibi değildir. Eskiden var olan her şeyin bir anlamı ve yönetildiği bir merkezi vardı. Geline son noktada ise bütüncül bir görünümünden uzak, dağınık ve birbirinden kopuk güçlerin varlık sahasından bahsetmek mümkündür. Diğer taraftan da küreselleşmeyle beraber yerele olan itaatin anlamsızlığı gündeme gelmiştir. Evrenselleşmenin yerini alan küreselleşme, yerel olan düzenlerin, becerikli iktidarların yerine “*imal edilmiş vahşi ormanlar*” yaratmıştır. Evrenselleşmenin vaatleri ve küreselleşmenin vahşiliği acımasız bir savaş halini aldı. Artık ulus-devletler kendi kabuklarında daha gürültüsüz ve iddiasız yaşamayı tercih etmeye başladılar. Zira küresel sahnede oynanan tiyatrodaki, devletlerarası politikalar masum ve koruyucu amaçlardan çok daha fazlasını içermekteydi. Durum böyle olunca yenedünya düzeninin kime göre neyi ifade ettiğini açıklamak gerekmektedir. Bauman, John Kavanagh’ın sözleriyle durumu çok net bir şekilde ifade etmiştir:

“Küreselleşme aşırı zenginlere daha hızlı para kazanmak için daha fazla olanak sağladı. Bu bireyler büyük meblağlarda parayı yerküre etrafında aşırı hızlı bir şekilde hareket ettirmek ve çok daha etkili bir şekilde spekülasyon yapmak için en son teknolojilerden yararlandılar. Maalesef teknoloji, dünya yoksullarının hayatlarında hiçbir etki yapmamakta. Aslında küreselleşme bir paradoks: çok küçük bir azınlık için çok yararlıken, dünya nüfusunun üçte ikisini dışarıda bırakmakta veya ötekileştirmektedir”(s. 90).

Küreselleşme zenginlerin dünyasını, yerellik ise fakirlerin ve yoksulların dünyasını simgelemektedir. Medya da bu durumu yoksul insanların sadece açlıkla mücadele ettiğinin mesajını verecek şekilde sunmaktadır. Hâlbuki yoksunluk sadece açlık meselesine indirgenemeyecek kadar geniş kapsamı olan bir konudur. İnsanların tembel ve azimli olmamalarının bir sonucu gibi aksettirilen bu durum, zenginlerin ahlaki ve vicdani yardımlarıyla bir nebze de olsa giderilir. Ne de olsa yereller yerlerinde kalarak, küresel zenginlerin istedikleri mekânlarda istedikleri zamanlarda bulunabilmelerine engel olacak herhangi bir küstahlıkta bulunma cüretini göstermemiş olacaklardır.

Küresel dünyada mesafelerin artık eskisi kadar bir önemi kalmamıştır. İnsanlar – imkânlara sahip olanlar- istedikleri zaman dünyanın herhangi bir yerini görmek için hız çağının sağladığı imkânları kullanarak hareket edebilir. Bu hareket hali sadece fiziki mekân değişikliğini içermez. Bauman, dördüncü bölümde hareketliliğin hâkim olduğu geç modern dünyada kimsenin sabit kalamayacağından bahseder (s. 98). Bu kaygan

zemin, bütün referans noktalarını da hareket haline getirmiştir. Sadece bireyler değil, ekonomik ve küresel rekabetçilik ortamları da bu hareketlilikten payını almıştır. Sükûnet ve hareketsizlikten bahsetmenin neredeyse imkânsız bir hale geldiği günümüz dünyasında sınırların yok sayılması da kaçınılmaz bir durumdur. Böylece her şeyi tüketen bir toplum haline geldik demektir. Tüketirken tükenen toplumların çağındayız. Bunun bir parçası olmadan yaşamak mümkün değildir. Tüketimin şekli ise salt elde etmeye odaklanmış şekilde karşımıza çıkmaz. Tam tersine, geç modern dönemde tüketim toplumunun bireyleri istediklerini elde edebilme arzusunun, arayışta olma duygusunun peşindedirler. Mutluluk sahip olunan şeylerde değil; sahip olunmayan, aranan, ulaşılmaya çalışanın ardında saklıdır. Kapitalizmin tüketen bireyleri aralıksız bir şekilde, dinlenmeden, sürekli uyanık ve tetikte olmalıdırlar. Baştan çıkarılmaya müsait bir vaziyette, vitrinlerde sunulan seçenekler arasında kalmalıdır. Ancak bu şekilde tam bir tüketici konumunda kalabilirler. Kâr piyasalarının tüketim toplumunun bireylerinden beklediği performans bu şekildedir. Zira tercihlerle dolu bir hayatın içerisinde gerekli tercih araçlarına sahip olamadığı için tüketici olamayan birçok insan vardır ve sistem bu şekilde olanları çarkın dışında bırakır. Bu durumu toplumsal sınıfların yukarısında ve aşağısında olanlara baktığımızda daha iyi analiz edebiliriz. Zamana ve mekâna hükmeden, tüketimin öznesi konumunda olanlar, Bauman'ın isimlendirmesiyle turistler, küresel olanı simgelemektedirler. Gittikleri yerde ya da oldukları yerde kalma zorunluluğu olanlar ise serseriler yani yerel olanları ifade etmektedir. *“Serseriler, kendisini turistlere hizmet etmeye adanmış dünyanın artıklarıdır”* (s. 114) cümlesinde de anlatıldığı gibi bu dünyada başka seçeneği olmadığı için kalmaya ya da gitmeye mecbur olan, katlanılabilir bir yaşam için hareket edenlerle, meraklı olanların çekici buldukları dünyayı keşfe çıkanlar cesur yenedünyada aynı şekilde karşılanmazlar. Her iki taraf da tüketicidir ancak sahip olunan imkânlar bireylerin hangi sınıfa dâhil olduğu konusunda net bir fikir verir. Böylece bir tarafın küresel insanı diğer tarafın yerel insanını öteki olarak konumlandırır. Serserilere uygulanan bu dışlanmışlık politikası hapisane modellerinde de karşımıza çıkmaktadır. *“Zaman-mekân sıkışmasının”* yaşandığı bu çağda sınıfsal olarak ötekileştirilmenin daha acımasız boyutu olan hareketsizlik, modern Panoptikon'larda Bauman'ın ifadesiyle *“hareketsizliğin fabrikalarında”* yabancılaştırmaya neden olan mekânsal ayrışmalarla gerçekleşmektedir. Güvensizlik ve hareketsizlik, küresel kanunların yerel düzenlerde karşılık bulduğu ıslah etme düşüncesinin eksikliklerini gözler önüne sermiştir. Nitekim hapisaneler hiçbir zaman insanları rehabilite edememişlerdir (s. 135). Küresel düzene hükmetmek isteyenler yerel düzeydeki ulus-devletlerden emniyet ve güven konusunda hareketlerini düzenlemelerini isterler. Kendi çıkarlarını ve yönetimlerini engellemeyecek derecede ve şekillerde hareket özgürlüğü tanırırlar. Yerel düzendeki ulus-devletler de bu özgürlük alanının başkalarının özgürlük alanından kısıtlamalar yaparak sağlamaya çalışırlar. Bu da ülkelerin en alt sınıfından oluşan suçlu kitlesinin ortaya çıkmasına neden olur. Böylece suç ve suçlular yerellikle bağdaştırılarak kendilerine yeni bir alan bulurlar. Bauman'ın küreselleşmenin birçok boyutunu işlediği bu eseri, alana son derece önemli katkılar sağlamaktadır. Kavramların ve bağlamların bütünlük içerisinde ele alındığı Küreselleşme kitabı, ilgili konularda araştırma yapmak isteyenler için bir başucu eseri olma niteliği taşımaktadır.